

hullám a mai Santa Catarina állam Atlanti-Óceáni partjaihoz érkezett és indult nyugatra a földrész belseje felé. Az őslakosság mind szűkebb helyre szorult, vadászterületeiket elfoglalták, a területükön elkezdődött a földművelés. Az új kultúra számukra idegen és érthetetlen volt, a szokásjogaiktól, művelési módjuktól lényegesen eltért. A tulajdonról egészen más fogalmaik voltak, mint az európaiaknak. Törvényszerűen bekövetkezett, hogy az ellentétek gyakori összecsapásokká fajultak. Az indiánok nem értették, hogy az állatok elköltése, a tárgyak eltulajdonítása miért bűn, hiszen az értékrendjük szerint a természetes igényeiket szolgáló cselekedet elfogadható. A megtorlások bennük is ugyanezt a reakciót váltották ki: kegyetlenekké váltak és bosszút álltak a sérelmeikért. Az erőviszonyok azonban egyoldalúak voltak, és nekik nem volt esélyük a győzelemre. „Hadjáratok” indultak ellenük, melynek várható következménye az indiánok teljes megsemmisülése volt. Brazíliában is voltak azonban olyan emberek, akik vállalták, hogy békét teremtenek a fehérek és az indiánok között. Vállalták, hogy megtanítják őket a földművelésre, a kézművességre, ezáltal esélyt teremtve a beilleszkedésükre. Ezek közé tartozott Marcus dédapja, Caxias hercege és a nagyapja, Eduardo de Lima e Silva Hoerhan is. – ford.)

Az anyám mesélte, hogy Martins, a bugreiro sok indiánt ölt meg. Az indiánok csak akkor jöttek ki az erdőből, amikor éhesek voltak. Az indiánvadászok mindegyiküket el akarták pusztítani. A botocudoknak az volt az egyetlen szerencsésük, hogy szét-szórva éltek egész Santa Catarina állam területén. Ha együtt táboroztak volna, mindegyikük sorsa a pusztulás. Egy-egy helyen csak addig maradtak, amíg volt elég halász- vagy vadászszákmány. Amikor a területen elfogyott a hal és a vad, tovább vándoroltak. A telepesek teheneit azért ölték le, mert éheztek, számukra a magántulajdon ismeretlen fogalom volt. Martins és a társai megölték a férfiakat, díjat kaptak minden indiánért. Néha elvitték magukkal a nőket és a gyerekeket. Martins minden indiánt megölt, akivel csak találkozott, bizonyítékként elvitték a megölt indián két ujját vagy fülét. Ezt mutatták be a kormány

megbízottainak a jutalomért. Marcus felesége, Ndili hozzáteszi: A kormány kérte őket arra, hogy öljk meg az indiánokat, mert sok helyen tönkretették a telepesek földjeit. A kormány ezért fizetett a nekik. A telepesek és az indiánok között a békét Eduardo de Lima e Silva Hoerhan hozta meg, aki az Indiánvédelmi Szolgálatnak dolgozott. Elűzte a bugreirokat és letelepítette az indiánokat egy rezervátumban, ahol megtanította őket a földművelésre és különböző mesterségekre. Hoerhan apja a német származású Miguel Hoerhan, anyja pedig Caxias herceg leánya, Carolina volt. Eduardo Hoerhan 1914-ben érkezett Ibiramába, hogy megbékítse a botocudo indiánokat. Több évtizeden keresztül vezette az indián állomás munkáját.

(Marcus a későbbiekről a következőket mesélte.) Amikor a nagyapám megbékítette az indiánokat, kapott egy kis pénzt a munkájáért jutalmul a kormánytól, amit ő az indiánokra költött. A kormány részéről megkérdezték, mit szeretne a fizetésen túl? Szeretne kis földet? Ő igennel válaszolt. ... Aláírt egy szerződést a kormánnyal, hogy halála után minden a családjára száll. ... Fazekas műhelyt, cukornád-feldolgozó üzemet, malmot, bab- és kukoricaültetvényt, tehenészetet létesített, mindezeket az indiánok érdekében. ... Eduardo semmit nem tartott meg magának és nem is adott el semmit azért, hogy gazdag legyen, inkább mindenét szétosztotta.

(Hoerhan munkája a halála után semmivé vált. Az indiánok föld és megélhetés nélkül maradtak. A rezervátum területe, ahol élnek, nem az ő tulajdonuk. Megtört személyeknek érzik magukat, holott álláspontjuk szerint ezt Hoerhan rájuk hagyta, mint a saját tulajdonát. Még fájóbb mindez Marcusnak. Ő vér szerint is leszármazottja, ezért jogot formál az örökség egy kicsi részére. – ford.)

Luiz Úr! Kellene tenni valamit az életemért, dolgozzunk együtt! Úgy gondolom, egy költő leszármazottja ne legyen csont egy kutya szájában. A világ urainak segíteniük kellene, hogy megmutathassam, közöm van Caxias hercege és Eduardo családjához.

Paulics Petra

MAKK ISTVÁN

1937 – 2004

Makk István segítette megvalósuláshoz Wagner Nándor szoboregyüttesét, a tabánban felállított *Filozófusok kertjét*. Ő számolt be az élete legtermékenyebb éveit Japánban töltött Wagner Nándor munkásságáról (*Országépítő* 2001/4) és ő állította össze a szobrász alkotásait és gondolatait bemutató melléklet anyagát (2002/2). Saját munkáiról nagyon szerényen hallgatott, csak akkor mutatta meg a terveit, amikor idén februárban felkért arra, hogy tervezett kiállítását nyissam meg. Elvitt az óbudai, Ürömi úti iskolához, amelynek kibővítését tervezte megőrizve, tovább folytatva és korszerűvé alakítva a régi épületet. A körbeépített, hangulatos udvarral létrehozott egy olyan, összejövetelekre, koncertekre, előadásokra alkalmas teret, amely hosszú távon fogja szolgálni nemcsak az iskola tanulóit, hanem a környék lakóit is. Aztán autón elvitt a Békés megyei Csorváásra, hogy megmutassa ottani iskoláját, amely könyvtár, kávézó, kiállítóterem egyszerre. Nagyszerű kulturális együttes, az iskola életével összeköti mindazt, ami kulturális értéként létrejön a községben, nem elzárja, hanem megnyitja a helyiek előtt az

iskola mindennapi életét is. Ahogy rendkívüli alaposággal, figyelemmel tervezte meg az épület minden részletét, ugyanúgy tervezte meg üzemeltetésének koncepcióját, hogy a szűkös lehetőségek között a használatban a legtöbbet lehessen kihozni a beruházásból a közösség javára. Utunkon kellett tapasz-

talnia, hogy megkérdezése nélkül módosították a terveit az előadóterem kialakításánál és minden megtakarítás nélkül diadalmaskodhatott együttesének egy fontos elemén az ízléstelenség durván sértve az ő tervezői gondosságát. Útközben beszéltük meg a kiállítás részleteit, amelyre végül az előkészítésre rendelkezésre álló idő szűkössége miatt nem került sor és ezután már csak fizikai jelenléte nélkül rendezhető meg.

Nemrég egy este éppen a Deák Ferenc utcában álltam, ahol korábban egy szobányi irodája volt, amikor hosszú idő után felhívott telefonon. Kérte, hogy segítsék abban, hogy Wagner

Nándor készülő nagyvárad kiállításához katalógusként az *Országépítő* róla szóló, megmaradt számainak használhassák. Mondta, hogy éppen kórházból érkezett haza, de nem sejtettem, hogy csak meghalni, hogy csak három napja van hátra már, és hogy utolsó földi tennivalóinak egyikét intézte a telefonon.

Búcsúztatásán a Farkasréti temetőben láthattam, hogy milyen nagy és nagyrészt fiatalokból álló kör tekintette őt nemcsak barátjának, hanem szellemi irányítónak, társaságát lelkileg összetartó erőnek.

A képek a csorvási iskola részleteit mutatják.

CORNIDES SÁNDOR

Engedtessek meg nekem, hogy ezen a helyen emlékezzem meg szívem mélyébe zárt, nagyszerű ismerősömről, akinek az emléke összefonódik Kós Károlyéval, bár ez a mozzanat csak mellékes eseménye volt ismeretségünknek. Körülbelül másfél év után a napokban szerettem volna újra meglátogatni Comides Sándor Lenin vagy másképpen Teréz körüti bélyegüzletét, az ajtón a felirat fogadott: *az üzlet megszünt*, a szomszéd boltban meg az információ: Cornides úr februárban meghalt. Nagyon sokszor jártam nála a hetvenes-nyolcvanas években, képeslapgyűjtői szenvedélyem kezdeti tombolásakor. Hosszú órákat ültem a kicsi boltban lapozva a képeslapokat és hallgatva örökös elégedetlenségeit meg élcelődéseit számtalan be-bekukkantó törzsvásárlójával. Mint e törzsvásárlója legtöbbjével, velem is kialakult saját témakörünk, tolvajnyelvünk, üzenetrendszerünk. Rajta keresztül üzengettünk egymásnak Bodor Ferencsel, aki szintén sokszor tért be hozzá, és Comideshez hasonlóan nálam sokkal finomabb tréfákra volt képes, ami miatt én folyton szégyenkeztem, a beavatottságom révén mégis egyenrangúnak érezhettem magam, titkos álláspontok, nézetek, ismeretek tudójának.

Cornides a lapjait beárazott borítékokban tartotta, volt – akkor még – ötforintos, tízforintos, húszforintos lap. Mindig megkérdezte előveheti-e a százforintos lapokat is, azokat én többnyire csak megnéztem, amúgy sem az általam gyűjtött témák voltak, hanem zepelines, katonai bélyegzős, metszetes lapok. Már kissé emelkedtek a kategóriaárak, talán már én is átléptem a bővös háromszámjegyes határt, amikor egyszer megkérdezte, megmutasson-e egy lapot, amelyet, ha meg nem is vennék, talán érdekel. Csak sejtette, hogy érdekel, de hogy mennyire, arról fogalma sem lehetett. Elővett egy borítékot, rajta az elképzelhetetlen kétezres árral, és előttem feküdt Kós Károly rajza, a

Ha grafikus nem is lesz belőlem ha
 a pennám bvtá is az én mégis csoko-
 lom a kezüket innth a z én hazám-
 ból.
 Kós

Kolozsvár. 1908. JVL. 5.